

Ведмідський О.В.

кандидат юридичних наук
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.102 : 343.81

РЕФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ПОВОДЖЕННЯ ІЗ ЗАСУДЖЕНИМИ

Наведено аргументи щодо невідповідності міжнародним стандартам поведження із засудженими та недоцільності створення цивільного слідчого підрозділу Державної кримінально-виконавчої служби України Міністерства юстиції України.

Ключові слова: злочин, покарання, виконання покарання, засуджений, міжнародні стандарти, слідчий.

Постановка проблеми. Конституція України в абзаці першому ст. 9 проголосила, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України; у п. 14 ст. 92 – що виключно законами України визначається організація і діяльність органів та установ виконання покарань. Вказані положення Основного Закону однозначно актуалізують вивчення та впровадження у вітчизняну систему виконання покарань кращих світових практик, вимагають якісного оновлення національної правової системи країни шляхом імплементації прогресивних надбань як загальносвітової, так і регіональної (європейської) правової системи.

У 1995 році Україна вступила до Ради Європи, що зумовило подальшу активізацію процесу інтеграцію нашої держави до міжнародної спільноти. Вступивши до Ради Європи, Україна прийняла на себе зобов'язання привести національне законодавство у відповідність до загальновизнаних міжнародних норм і стандартів, насамперед тих, які стосуються забезпечення прав і свобод людини і громадянина [1, с. 167].

Сучасне кримінально-виконавче законодавство України, яке складається з Кримінально-виконавчого кодексу України, інших актів законодавства, чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, зорієнтовано на визначення принципів виконання кримінальних покарань, правового статусу засуджених, гарантій захисту їхніх прав, законних інтересів та обов'язків, порядку застосування до них заходів впливу з метою виправлення і профілактики асоціальної поведінки, системи органів й установ виконання покарань, їх функцій та порядку діяльності, на-

гляду і контролю за виконанням кримінальних покарань, участі громадськості в цьому процесі тощо [2, с. 131].

Станом на 1 вересня 2016 року у сфері управління Державної пенітенціарної служби (далі – ДПтС) України перебувало 148 установ та 589 підрозділів кримінально-виконавчої інспекції. Крім того, 29 установ знаходяться на території Донецької та Луганської областей, що тимчасово не контролюються українською владою. В установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, розташованих на території, що контролюється українською владою, тримається усього 60771 особа. З них: у 12 слідчих ізоляторах та 17 установах виконання покарань з функцією СІЗО тримається 16296 осіб, узятих під варту та засуджених на стадії: досудового розслідування – 1708 осіб, судового розгляду (до винесення вироку) – 7493 особи; у 113 кримінально-виконавчих установах – 44159 засуджених, з них: у 7 колоніях максимального рівня безпеки – 2080 осіб, у 32 колоніях середнього рівня безпеки для неодноразово засуджених – 18168 осіб, у 27 колоніях середнього рівня безпеки для вперше засуджених – 12193 особи, у 7 колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами для тримання чоловіків – 1697 осіб, у 4 колоніях мінімального рівня безпеки із полегшеними умовами для тримання чоловіків – 538 осіб, в 11 колоніях для тримання жінок – 2015 осіб, у 4 спеціалізованих лікувальних закладах – 977 осіб, в лікувальних закладах при ВК та СІЗО – 1496 осіб, у 21 виправному центрі – 2165 осіб, у 6 виховних колоніях (для неповнолітніх) – 316 осіб.

Серед засуджених: 1552 особи відбувають покарання у вигляді довічного позбавлення волі; 395 осіб – у вигляді арешту у 51 арештному домі, утвореному при установах. Криміногенний склад засуджених до позбавлення волі: 6,8 тис. осіб засуджені на строк понад 10 років; 9,0 тис. осіб – за умисне вбивство, у тому числі 4,2 тис. осіб, які вчинили вбивство за обтяжуючих обставин; 3,7 тис. осіб – за нанесення умисного тяжкого тілесного ушкодження; 10,2 тис. осіб – за розбій, грабіж та вимагання; 971 особа – за згвалтування; 13 осіб – за захоплення заручників; 5,3 тис. осіб – за злочини у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення.

На обліку в підрозділах кримінально-виконавчої інспекції перебуває 77 687 засуджених до кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та адміністративних стягнень.

Діяльність Державної кримінально-виконавчої служби ДКВС забезпечують 37 тис. працівників [3].

Така кількість порушників кримінально-правових заборон свідчить про обов'язковість врахування міжнародних стандартів поведінки з ними, оскільки імплементація міжнародних стандартів з прав і свобод засуджених до позбавлення волі – це державно-правова діяльність компетентних органів щодо втілення в національне законодавство за допомогою сукупності правових засобів тих положень, які передбачені нормами міжнародного права цієї категорії громадян [4, с. 81].

У зв'язку із викладеним **метою** статті є демонстрація невідповідності міжнародним стандартам поводження із засудженими та недоцільності створення цивільного слідчого підрозділу Державної кримінально-виконавчої служби України Міністерства юстиції України.

Виклад основного матеріалу. Україна як учасниця ООН та Ради Європи зобов'язана імплементувати в національне законодавство та практику його застосування як загальносвітові (універсальні) стандарти поводження із засудженими, так і регіональні (європейські). В основі їх лежить Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права та Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права.

Фахівці у галузі кримінально-виконавчого права слушно зазначають, що перелік основних міжнародних правових документів щодо осіб, які відбувають покарання за вироком суду, нараховує понад 30 найменувань. За ступенем зобов'язань, що виникають при впровадженні міжнародних стандартів у кримінально-виконавче законодавство тих чи інших країн, існують положення, що є обов'язковими до виконання в національних кримінально-виконавчих системах, і такі, що розглядаються як рекомендації, для реалізації яких повинні бути створені відповідні соціально-економічні передумови [5, с. 48-53].

До загальносвітових стандартів поводження із засудженими належать: Мінімальні стандартні правила поводження з ув'язненими (1957 р.); Декларація про захист всіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських чи таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (1975 р.); Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських чи таких, що принижують гідність, видів поводження й покарання (1984 р.); Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку (1979 р.); Принципи медичної етики, що визначають роль працівників охорони здоров'я, особливо лікарів, у захисті ув'язнених чи затриманих осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських чи таких, що принижують гідність, видів поводження й покарання (1982 р.); Заходи, що гарантують захист прав тих, хто засуджений до страти (1984 р.); Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються відправлення правосуддя відносно неповнолітніх (Пекінські правила, 1985 р.); Звід принципів захисту всіх осіб, підданих затриманню та ув'язненню в будь-якій формі (1989 р.); Мінімальні стандартні правила ООН стосовно заходів, не пов'язаних із тюремним ув'язненням (Токійські правила, 1990 р.); Правила ООН, що стосуються захисту неповнолітніх, позбавлених волі (1990 р.) та ін.

До європейських стандартів поводження із засудженими належать: Європейська конвенція (ЄК) про нагляд за умовно засудженими або умовно звільненими правопорушниками (1964); ЄК про захист прав та основних свобод людини (1950); ЄК з попередження катувань, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання (1987); Європейські тюремні правила, оголошені рекомендацією Комітету міністрів РЄ (1987); Резолюція Комітету міністрів Ради Європи (РКМРЄ) «Про деякі заходи покарання, аль-

тернативні позбавленню волі» (1976); РКМРС стосовно виборчих, громадянських та соціальних прав ув'язнених (1962 р.); РКМРС про працю ув'язнених (1975); РКМРС про освіту в тюрмах (1989); РКМРС стосовно системи ув'язнення та поведження з небезпечними злочинцями (1982); РКМРС стосовно надання короткотермінових відпусток ув'язненим (1982) та ін.

У зв'язку із цим слід погодитися із тими вченими, які зазначають, що пріоритетним напрямом діяльності ДПтС України, яка проводиться на підставі норм Конституції та міжнародних правових актів з прав та свобод людини, є приведення змісту режиму у відповідність до міжнародних стандартів, максимальне розширення та захист прав і свобод засуджених. Слід вказати і на ст. 102 КВК України, в якій законодавець вказав на вкрай новий підхід у розумінні режиму, що помітно порівняно з минулим виправно-трудовим законодавством [6, с. 37].

З цього приводу у Європейських пенітенціарних правилах зазначено, що позбавлення волі має відбуватися у таких умовах утримання і моральній атмосфері, які б забезпечували повагу людської гідності, формування у них почуття відповідальності та навичок, які сприятимуть їх реінтеграції у суспільство, допоможуть їм слідувати вимогам законності і задовольняти свої життєві потреби власними силами після звільнення [7].

Перебування у місцях позбавлення волі часто не лише руйнує систему відносин засудженого із людьми, що раніше склалася, але й підштовхує засуджених до пошуків друзів, однодумців з метою подолання почуття самотності і дефіциту у спілкуванні [8]. Тому режим, у першу чергу, повинен бути на службі у забезпеченні правопорядку, а також у становленні, підтриманні або відновленні позитивних зв'язків засуджених із суспільством [6, с. 39].

Важливе значення для забезпечення належного поведження із засудженими мають положення, закріплені у ст. 10 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, яка передбачає, що всі особи, позбавлені волі, мають право на гуманне ставлення і повагу до гідності, притаманній людській особі. Відповідно до цієї ж статті, пенітенціарною системою передбачається відповідний режим для ув'язнених, суттєвою метою якого є їхнє виправлення та соціальне перевиховання. Неповнолітні правопорушники повинні відокремлюватися від повнолітніх, і їм має надаватися режим, який відповідає їхньому віку і правовому статусу. Кожна з колоній, в яких відбувається покарання, має один або декілька режимів, що призначаються судом.

Отже, впровадження міжнародного пенітенціарного досвіду у теорію та практику забезпечення процесу виконання та відбування покарання (режиму), в першу чергу щодо поведження із засудженими, зобов'язує Україну створити такі умови відбування покарання, коли людину просто позбавляють волі, а не честі та гідності, можливості користуватися всіма благами цивілізації, проте ізольовано.

Можливо, для досягнення вказаних цілей з метою оптимізації діяльності органів системи юстиції Кабінет Міністрів України 18 травня 2016 року ліквідував 24 територіальні органи управління ДПтС України. Одночасно утво-

рено 6 міжрегіональних управлінь з питань виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції України. Рішення дасть змогу оптимізувати структуру кримінально-виконавчої системи, спростити управління її підрозділами та зробити її більш гнучкою, оперативною, дієвою, впровадити нові підходи до заохочення її персоналу і запровадити ефективне управління підприємствами установ виконання покарань. Крім того, прийняття акта сприятиме реалізації заходів, спрямованих на покращення умов відбування покарань та тримання під вартою засуджених та осіб, узятих під варту, та раціональному використанню бюджетних коштів [9].

Зараз ми спостерігаємо ситуацію, коли слово «оптимізація» асоціюється виключно зі скороченням штату, що ми і спостерігаємо на прикладі кримінально-виконавчої системи. Така ситуація скоріш за все має негативний вплив на встановлений порядок відбування покарань в Україні.

Аргументи нашої позиції є такими. Протягом 2012 року персоналом установ виконання покарань і слідчих ізоляторів попереджено 4086 злочинів, у тому числі 6 нападів на персонал, більше 2 тисяч фізичних розправ та 41 навмисне вбивство, 65 втеч, 287 злочинів, пов'язаних з наркотиками, тощо. При цьому засудженими та ув'язненими допущено 6 втеч з-під варти та охорони, а також 99 самовільних залишень місць обмеження волі та втеч з установ мінімального рівня безпеки [10].

З 2013 року такі дані для широкого загалу є недоступними, проте щороку серед засуджених у місцях позбавлення волі та персоналу цих установ реєструється всього лише від 300 до 500 злочинів, що явно дисонує із відкритими даними 2012 року. Вважаємо, що вони несуттєво відрізняються і від ситуації із реальною сучасною пенітенціарною злочинністю.

У зв'язку із цим всю юридичну громадськість збурила хвиля незрозуміння доповнення ст. 216 КПК України нормою про те, що слідчі органів Державної кримінально-виконавчої служби України здійснюють досудове розслідування злочинів, ечинених на території або в приміщеннях Державної кримінально-виконавчої служби України. Така новела передбачена Розділом III «Прикінцеві та перехідні положення Закону України «Про Вищу раду правосуддя»» [11] та потребує фахового обговорення, проте вже зараз є очевидно неможливим, наприклад, розслідування отримання неправомірної вигоди керівником виправної колонії детективами Національного антикорупційного бюро України.

Разом з тим, на думку авторів такої новели, незалежний цивільний підрозділ із працівників системи покарань, який підпорядковуватиметься безпосередньо Міністерству юстиції України, а не виправним закладам, сприятиме чесному, ефективному та оперативному розслідуванню правопорушень, – позаяк деякі справи тривають роками, що призводить до правового колапсу, особливо після ухвалення так званого «закону Савченко», та, разом з цим, унеможливить покривання злочинів працівниками Державної кримінально-виконавчої служби, оскільки слідчі підрозділи підпорядковуватимуться безпосередньо центральному органу та фінансуватимуться також Міністерст-

вом юстиції [12].

Виникає риторичне питання: хто готуватиме цивільний слідчих для розслідування у межах країни від 300 до 500 злочинів? Звідки та скільки їх взяти зараз?

Отже, вітчизняна система виконання покарань перебуває у стані активного оновлення нормативно-правового забезпечення. Поки що не зрозуміло, чи враховано у ньому кращі світові практики, що потребує імплементації із прогресивних надбань як загальносвітової, так і регіональної (європейської) правової системи. Ці питання однозначно вимагають свого подальшого дослідження. Проте вже зараз стає цілком очевидним питання доцільності існування окремого підрозділу цивільних слідчих для розслідування аж кількохсот злочинів в межах цілої країни.

Бібліографічні посилання

1. Кримінально-виконавче право України. Загальна та Особлива частини : підручник / О. М. Литвинов, А. Х. Степанюк, І. С. Яковець, К.А. Автухов, А. П. Гель, С. В. Лосич, Є. С. Назимко ; за заг. ред. д.ю.н., проф. О. М. Литвинова та д.ю.н., проф. А. Х. Степанюка. – К. : ВД «Дакор», 2015. – 632 с.

2. Загальна характеристика Державної кримінально-виконавчої служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/628075>.

3. Кримінально-виконавче право України : підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / [А. Х. Степанюк, О. В. Лисодєд, М. В. Романов, В. В. Голіна, М. П. Черненко, В. М. Харченко, Л. П. Оніка, В. Ф. Оболенцев]. – Х. : Право, 2006. – 256 с.

4. Кримінально-виконавче право : словник : навч. посібник / упоряд. : Р. В. Алієв, С. Ф. Денисов, Т. А. Денисова, В. Г. Хашев / за заг. ред. Т. А. Денисової. – Запоріжжя : «Интер-М», 2014. – 293 с.

5. Кримінально-виконавче право : підручник / В. В. Голіна, А. Х. Степанюк, О. В. Лисодєд та ін. ; за заг. ред. В. В. Голіни і А. Х. Степанюка. – Х. : Право, 2011. – 312 с.

6. Щербина О. В. Режим у виправних колоніях Державної пенітенціарної служби України (теорія і практика) : моногр. / І. Г. Богатирьов, О. В. Щербина. – К. : ВД «Дакор», 2015. – 112 с.

7. Європейські пенітенціарні правила : міжнародний документ № 994_032 від 12.02.1987 [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_032/print1320310946859960.

8. Еникеев М. И. Психология деятельности органов, исполняющих наказания (пенитенциарная психология) // Прикладная юридическая психология [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://yurpsy.by.ru/help/bib/stol/12_7.htm.

9. Про ліквідацію територіальних органів управління Державної пенітенціарної служби та утворення територіальних органів Міністерства юстиції : Постанова Кабінету Міністрів України від 18 травня 2016 р. № 348 // Урядовий кур'єр від 04.06.2016. – № 105.

10. Голова ДПтС України поінформував суспільство про результати та завдання реформування кримінально-виконавчої системи в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/printable_article/nid=1.

11. Про Вищу раду правосуддя : Закон України від 21.12.2016 № 1798-VIII // Голос України від 04.01.2017. – № 1.

12. Надання органам кримінально-виконавчої служби слідчих функцій забезпечить оперативне реагування на кримінальні правопорушення та слугуватиме їх профілактиці, –

Мін'юст [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://minjust.gov.ua/ua/news/48866>.

Ведмидский А.В. Реформа государственной пенитенциарной службы Украины в контексте международных стандартов обращения с осужденными. Приведены аргументы о несоответствии международным стандартам обращения с осужденными и нецелесообразности создания гражданского следственного подразделения Государственной уголовно-исполнительной службы Украины Министерства юстиции Украины.

Ключевые слова: преступление, наказание, исполнения наказания, осужденный, международные стандарты, следователь.

Vedmidsky A.V. Reform of the State Penitentiary Service of Ukraine in the context of international standards of treatment of prisoners. The article presents arguments for non-compliance with international standards of treatment of prisoners and the pointlessness of creating civilian investigative unit of the State Penal Service of Ukraine Ministry of Justice of Ukraine.

It notes that a significant number of perpetrators of criminal prohibitions evidence of binding international standards taking into account their treatment, since the implementation of international standards on the rights and freedoms sentenced to prison - a state-legal activities of the competent authorities on the implementation by the means together legal means of provisions stipulated by international law in this category of citizens.

It is proved that the introduction of international experience in the penitentiary theory and practice to ensure process performance and serving a sentence (regime), especially regarding the treatment of prisoners, obliges Ukraine to create conditions of punishment when a person deprived of liberty, not the dignity, opportunities to enjoy all the benefits of civilization, but in isolation.

Modified attention on the entire legal community zburyla wave misunderstanding supplement century. 216 CCP rule Ukraine that the investigators of the State Penitentiary Service of Ukraine carried out preliminary investigations of crimes committed on the territory or in the premises of the State Penitentiary Service of Ukraine. This story provided by Section III "Final and Transitional Provisions of the Law of Ukraine" On the High Council of Justice "and requires professional discussion, but it is already obvious it impossible, for example, investigate obtaining illegitimate benefits manager Penitentiary detectives National Anti-Corruption Bureau of Ukraine.

It is concluded that the national penitentiary system is in a state of active update the legal provision. It is not yet clear whether it considered best practices, which requires the implementation of progressive achievements as a global and regional (European) legal system. These issues clearly require their further study. But now it is quite clear the rationale for the separate civil investigation unit to investigate crimes killkohsot up within the whole country.

Keywords: crime, punishment, execution of the sentence, convicted, international standards, investigator.

Надійшла до редакції 23.01.2017